

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, ενότητα 14^η (B 6, 4-8, 1106a26-b7)

(Φιλοσοφικός Λόγος, 7^η ενότητα, σ.154-155)

ΔΟΜΗ

1. Το πολύ, το λίγο, το ίσο.
2. Το μέσον
 - Με αντικειμενικά κριτήρια: ένα και το ίδιο για όλους (Παράδειγμα)
 - Με υποκειμενικά κριτήρια: ποικίλει ανάλογα με τα άτομα (Παράδειγμα)
3. Κάθε ειδικός επιδιώκει το μέσον, αποφεύγοντας την υπερβολή και την έλλειψη.

Η έννοια της μεσότητας

Κάθε πράγμα που έχει συνέχεια και είναι διαιρετό επ' άπειρον, αν χωριστεί σε δύο μέρη, μπορεί να δώσει:

- Ένα μέρος μεγαλύτερο
- Ένα μέρος μικρότερο
- Δύο ίσα μέρη

τό πλείον	τό ἔλαττον
-----------	------------

τό ἔλαττον	τό πλείον
------------	-----------

τό ἴσον

--	--

α

«κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα», Ορισμός του μέσου με κριτήρια αντικειμενικά

Το πιο μεγάλο, το πιο μικρό και το ἴσο ορίζονται αντικειμενικά. Το σημείο α είναι το αντικειμενικό μέσον, αφού απέχει εξίσου από τα άκρα. Το αποτέλεσμα αυτό έχει ως μέτρο τα πράγματα και απορρέει από αυτά, από παρατηρήσεις, από μετρήσεις, ανάγεται, δηλαδή, στη σφαίρα της επιστημονικής γνώσης, η οποία καταλήγει σε πορίσματα αποδεκτά, παντού και πάντα, χωρίς παρεκκλίσεις και παρερμηνείες.

Παράδειγμα: «ει δε τὰ δέκα πολλά τὰ δε δύο ολίγα, τὰ ἐξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα»

2 3 4 5 6 7 8 9 10

ἐλαττον

ἴσον

πλεῖον

Με βάση την αριθμητική, από τον υπολογισμό $6-2=4$ και $10-6=4$ γίνεται φανερό ότι το 6 βρίσκεται σε ἴση απόσταση από το 2 και το 10 και, επομένως, το 6 είναι το αντικειμενικό μέσον μεταξύ 2 και 10 (υπερέχει και υπερέχεται).

Εκφράσεις:

- ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων
- ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν
- ἴσῳ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται
- κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν

«Πρὸς ἡμᾶς», Ορισμός του μέσου με κριτήρια υποκειμενικά

Υποκειμενικά το σημείο α είναι ένα μόνο από τα ενδεχόμενα μέσα. Στην πραγματικότητα ο αριθμός των υποκειμενικών μέσων μπορεί να είναι άπειρος, όσος και ο αριθμός των επιμέρους ατόμων. Σε αυτή την περίπτωση μέτρο αποτελούν οι ανάγκες του καθενός, οι δυνατότητες του, τα θετικά και αρνητικά του στοιχεία, οι απόψεις του, η κατάσταση στην οποία βρίσκεται, στον συγκεκριμένο χρόνο και χώρο.

Παράδειγμα: Αν δύο μερίδες φαγητού θεωρήσουμε ότι είναι λίγες και δέκα ότι είναι πολλές, το μέσον δεν μπορεί να είναι οι έξι μερίδες, καθώς αυτή η ποσότητα για κάποιον είναι πολύ μικρή (Μίλων), ενώ για κάποιον άλλον πολύ μεγάλη (αρχάριος αθλητής). Επίσης, παραθέτει παραδείγματα από το χώρο του αθλητισμού, τους δρομείς και τους παλαιστές.

Προς ημάς: μπορούμε να βρούμε μια αναλογία με την σοφιστική αντίληψη και ειδικά τη ρήση του Πρωταγόρα «Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, των μεν ὄντων ως ἐστίν, των δε ουκ ὄντων ως ουκ ἐστίν». Ο Αριστοτέλης, όμως, στην επόμενη ενότητα θα προσθέσει ένα κριτήριο που υπερβαίνει την ατομικότητα και διασφαλίζει την αντικειμενικότητα στον προσδιορισμό του μέσου, τον *ορθό λόγο*. Αποδέχεται τη σχετικότητα της ηθικής και όχι το σχετικισμό σε σχέση με τους ηθικούς κανόνες.

Εκφράσεις

- μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει
- οὐχ ἔν, οὐδὲ ταύτὸν πᾶσιν
- Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ
- πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ

«μήτε πλεονάζει, μήτε ἐλλείπει» / «ὑπερβολὴν...ἐλλειψιν»

Βασικοί όροι της αριστοτελικής ηθικής είναι το *μέσον*, η *υπερβολή* και η *ἐλλειψη* με το νόημα της σωστής (στην περίπτωση του πρώτου όρου) και της λανθασμένης (στην περίπτωση των δύο άλλων όρων) συμπεριφοράς του ανθρώπου. Οι έννοιες *υπερβολή* και *ἐλλειψη* πρέπει να γίνουν αντιληπτές ως άκρα, ως λανθασμένες, δηλαδή, συμπεριφορές, που απέχουν πολύ από τη σωστή συμπεριφορά. Ο Αριστοτέλης (*Ἠθικά Εὐδήμια*) παρουσίαζε το θέμα αυτό στους μαθητές του με τη βοήθεια ενός διαγράμματος:

(διαγραφή ή υπογραφή)

υπερβολή	μέσον	έλλειψις
θρασύτης	ανδρεία	δειλία
ακολασία	σωφροσύνη	αναισθησία
οργιλότης	πραότης	Αοργησία/απάθεια
κολακεία	φιλία	Απέχθεια/εχθρότητα
κέρδος	δίκαιον	ζημία

Νέα γνωρίσματα της αρετής

1. Η αρετή βρίσκεται στο μέσον ανάμεσα στα άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη, που προσδιορίζονται με κριτήρια υποκειμενικά (*προς ημάς*)
2. Η αρετή αποτελεί προϊόν ελεύθερης επιλογής του ανθρώπου (*αίρεϊται*), από την οποία απορρέει η έννοια της ευθύνης (απόδειξη ότι η αρετή δεν υπάρχει φύσει). Προϋπόθεση για τον προσδιορισμό της μεσότητας η αυτογνωσία.
3. Η αρετή υπόκειται στους κανόνες της λογικής, αν και η λέξη *επιστήμων* δεν αφορά εκείνον που ασχολείται με την επιστημονική, αντικειμενική γνώση, αλλά εκείνον, που εφαρμόζοντας λογικά κριτήρια, επιδιώκει το *υποκειμενικό μέσον*.

Δημιουργία επιστημονικών όρων

Η συμβολή των επιστημόνων στην προώθηση της ανθρώπινης γνώσης είναι διττή: από τη μια, να συλλάβουν νέες ιδέες και από την άλλη, να βρουν τις λέξεις, με τις οποίες θα αποδώσουν τις νέες αυτές νοητικές συλλήψεις. Το δεύτερο επιτυγχάνεται είτε με τη δημιουργία καινούργιων λέξεων είτε με τη χρησιμοποίηση παλιών λέξεων, στις οποίες δίνεται τώρα καινούργιο σημασιολογικό περιεχόμενο.

Στην περίπτωση που εξετάζουμε, ο Αριστοτέλης για την έκθεση της διδασκαλίας της σχετικής με τη σύλληψη της έννοιας του μέσου χρειάστηκε:

1. μια λέξη ή έκφραση που θα είχε το περιεχόμενο που έχει σήμερα το επίθετο *αντικειμενικός*. Στο κείμενο μπορούμε να παρακολουθήσουμε τρεις δοκιμές του Αριστοτέλη για τη δημιουργία του όρου: **κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα / τοῦ πράγματος / κατὰ τὸ πρᾶγμα**.
2. μια λέξη ή έκφραση που θα είχε το περιεχόμενο που έχει σήμερα το επίθετο *υποκειμενικός*. Σε όλη την ενότητα χρησιμοποιεί την έκφραση **πρὸς ἡμᾶς**, ενώ όμως η έκφραση αυτή είναι ταιριαστή όσο ο λόγος είναι γενικός (όσο δηλαδή χρησιμοποιείται στο λόγο το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο), παύει να είναι ταιριαστή, όταν ο λόγος διαμορφώνεται με βάση το τρίτο ενικό πρόσωπο. Στο τέλος που το υποκείμενο είναι *πᾶς ἐπιστήμων* θα ταίριαζε η έκφραση *το πρὸς ἐαυτόν*.
3. Οι όροι της νέας ελληνικής, υποκειμενικός και αντικειμενικός, αποτελούν μετάφραση των γαλλικών λέξεων *objectif* και *subjectif*, οι οποίες προέρχονται από τις λατινικές λέξεις *objectivus* και *subjectivus*, δημιουργήματα της μεσαιωνικής ευρωπαϊκής φιλοσοφίας.